

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI VA XALQARO HAMKORLIK MASALALARI

**Xalqaro ilmiy-amaliy
konferensiya materiallari**

**2023-yil
19-oktabr**

"O'zbek tili taraqqiyoti va xalqaro hamkorlik masalalari" Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Mas'ul muharrir: Sh. Sirojiddinov – Toshkent, 2023.

Mas'ul muharrir:

Sh. Sirojiddinov

filologiya fanlari doktori, professor

Tahrir hay'ati:

O.Jamoldinova – ilmiy va innovatsiya ishlari bo'yicha prorektor
H.Dadaboyev – filologiya fanlari doktori, professor
B.Abdushukurov – filologiya fanlari doktori, professor
Z.Xolmanova – filologiya fanlari doktori, professor
M.Xakimova – filologiya fanlari doktori, professor v.b.
M.Umurzoqova – filologiya fanlari nomzodi, dotsent
D.Muhammadiyeva - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
M.Shamsiyeva – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
K.Rixsiyeva – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
I.O'razova – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
S.Bozorova – katta o'qituvchi
M.Xolmuradova — filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Z.Davronova – o'qituvchi
Z.O'rinova – o'qituvchi
A.Yusupova – o'qituvchi
M.Abduzizova – o'qituvchi
S.Qahhorova – tayanch doktoranti

Ushbu ilmiy maqolalar to'plami O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020- yil 20-oktabrdagi "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6084-sonli Farmoniga muvofiq "2020-2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiya"sida belgilangan vazifalarning ijrosini ta'minlash maqsadida Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetida 2023-yilning 19-oktabr kuni ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi asosida tashkil qilingan "O'zbek tili taraqqiyoti va xalqaro hamkorlik masalalari" mavzusidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallarini o'z ichiga oladi. Maqolalar o'zbek tilining tarixiy taraqqiyoti, turkologiya, shevashunoslik, lug'atshunoslik, o'zbek tilshunosligidagi zamonaviy yo'nalishlar masalalariga bag'ishlangan. Maqolalarda o'zbek tilining tarixiy ildizlarini yoritish, mumtoz manbalardagi tilshunoslikka doir qarashlarni o'rganish, sotsiolingvistika, lingvokulturologiya, psixolingvistika, neyrolingvistika, kognitiv tilshunoslik, pragmalingvistika, lingvopoetika, lingvofolkloristika, lingvodidaktika, kompyuter lingvistikasi, korpus lingvistikasi kabi zamonaviy yo'nalishlarda integrativ yondashuv asosida tadqiqotlar olib borish, til nazariyasi va amaliy tilshunoslik, tarjimashunoslik muammolarini tahlil qilish o'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini oshirishda dolzarb ahamiyat kasb etishi ta'kidlangan. Mazkur to'plam tilshunoslikka doir masalalarni o'zbek tili tarixi va bugungi taraqqiyotini uyg'unlikda hamda integratsiya asosida tadqiq qilishga yo'naltiradi. Mazkur to'plam professor-o'qituvchilar, doktorantlar, tadqiqotchilar, magistrantlar hamda barcha qiziquvchilarga mo'ljallangan. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2023-yil 7-oktabrdagi majlisida muhokama qilingan va nashrga tavsiya qilingan (2-sonli bayonnoma)

9. Rixsiyeva K.

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=DVYguIUAAAAJ&citation_for_view=DVYguIUAAAAJ:2osOgNQ5qMEC

10. Umurzoqova M. Umurzakova M. The age factor in the formation of a linguistic personality https://www.researchgate.net/publication/361667526_The_age_factor_in_the_formation_of_a_linguistic_personality?tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InByb2ZpbGUiLCJwYWdlIjoicHJvZmlsZSJ9fQ

11. Xolmanova Z.

https://www.researchgate.net/publication/358344028_Boburnoma_leksikasi_tadqiqi

ATOQLI SHEVASHUNOS OLIM (Шоназар Шоабдурахмоновнинг 100 йиллигига)

FAMOUS DIALECTOLOGY SCIENTIST (To the 100th anniversary of Shonazar Shoabdurakhmonov)

Qodirov Umarjon*

Annotatsiya: Maqolada akademik Shonazar Shoabdurahmonovning o'zbek shevashunosligi bo'yicha olib borgan tadqiqotlari haqida so'z yuritiladi. Uning rus olimi, akademik V.V. Reshetov bilan ijodiy hamkorligida yaratilgan "O'zbek dialektologiyasi" kitobi sinchiklab tahlil qilinadi. Bu kitobning uzoq yillar davomida oliy o'quv yurtlari uchun asosiy qo'llanma bo'lib, keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun ham asosiy manba bo'lib qolgani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Shonazar Shoabdurahmonov, dialektologiya, sheva, tadqiqot, transkripsiya, qarlug, unlilar, undoshlar, tovush, talaffuz.

Abstract: The article talks about the research of academician Shonazar Shoabdurakhmanov on Uzbek dialectology. His book "Uzbek Dialectology", created in close collaboration with the Russian scientist, academician V.V. Reshetov, is carefully analyzed. It is noted that this book has been the main reference book for universities for many years and has become the main source for further scientific research.

Keywords: Shonazar Shoabdurakhmanov, dialectology, dialect, research, transcription, deafness, vowels, consonants, sound, pronunciation.

O'zbek shevashunosligi taraqqiyotida akademik Shonazar Shoabdurahmonovning juda ulkan xizmatlari bor. XX asrning 40-yillari oxirlarida ilm olamiga kirib kelgan yosh tilshunos dastlab badiiy matn tili bo'yicha tadqiqotlar olib bordi. 1950-yillarning boshlaridan boshlab esa o'zbek shevashunosligi masalalari bilan shug'ullana boshladi. Bu sohada uning atoqli rus olimi, akademik Viktor Vasilevich Reshetov bilan ijodiy hamkorligi juda samarali bo'ldi. Bu ikki olim dastlab 1959-yilda hammualliflikda Oliy o'quv yurtlarining sirtqi ta'lim yo'nalishlari uchun "O'zbek dialektologiyasi" o'quv qo'llanmasini yozishdi. [Reshetov, Shoabdurahmonov, 1959]. Ushbu kitob o'zbek dialektologiyasi bo'yicha o'zbek tilida yozilgan eng dastlabki o'quv qo'llanma bo'lib, bu yo'ldagi ilk tajriba edi.

1962-yilda mualliflar ushbu qo'llanmani qayta ishlab, to'ldirib, mukammal bir holatga keltirishdi va u oliy o'quv yurtlarining filologiya fakultetlari uchun darslik sifatida nashr etildi. [Reshetov, Shoabdurahmonov, 1962]. Darslik dialektologiya fani, transkripsiya, turkiy tillar klassifikatsiyasi, o'zbek tili va xalq shevalari, o'zbek shevalari fonetikasi, o'zbek shevalarining morfologiyasi va leksikasi, shuningdek, turli o'zbek shevalari bo'yicha yig'ilgan matnlardan

* O'qituvchi. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti. umarqodirov6669@gmail.com

Kitob juda katta hajmdagi ma'lumotlarni qamrab olganligi bilan qimmatlidir. Kitob akademik V.V. Reshetov va Shonazar Shoabdurahmonovlarning o'zbek shevalari ustidagi uzoq yillik ilmiy izlanishlari, kuzatishlari, fidokorona mehnatlari natijasida dunyoga keldi.

Kitob olti bobdan tashkil topgan. Birinchi bob "Dialektologiya fani" deb nomlangan bo'lib, unda dialektologiya tilshunoslikning alohida bir bo'limi ekanligi, u biror tilning mavjud dialektlarini, mahalliy shevalarini o'rganishi aytib o'tilgan. Obyektini o'rganish jihatidan dialektologiya ikki turli (tasviriy dialektologiya yoki dialektografiya; tarixiy dialektologiya) bo'lishi ta'kidlangan. So'ng "sheva" "dialekt" terminlari izohlangan.

So'ng dialektologiya asosiy vazifasi, dialektlarni har tomonlama o'rganish va tavsif qilish, sheva va dialektlar sistemasi, tavsifiy aspekt, tarixiy aspekt, sheva yoki dialektning tovushlar tizimini, morfologik tizimini, sintaksisi va leksikani o'rganish, o'zbek tili shevalarining qarindosh bo'lgan va qardosh bo'lmagan tillar bilan munosabati kabi mavzular yoritiladi.

So'ng transkripsiya mavzusi keladi. Transkripsiya haqida umumiy ma'lumot berilgach, transkripsiya turlari (fonetik, fonematik yoki fonologik transkripsiya) xususida so'z yuritiladi. "Transliteratsiya" termini tushuntiriladi. Transkripsiyaning tuzilishi, lotin alifbosi asosida tuzilgan transkripsiya (xalqaro fonetik alifbo) haqida ma'lumot beriladi. O'zbek tili dialekt va shevalarini o'rganan turkolog va shevashunoslar o'z ilmiy ishlarida turlicha transkripsiya belgilarini qo'llaganlari xususida to'xtab o'tiladi. So'ng ushbu darslikda ishlatilgan transkripsiya sistemasi haqida, ya'ni unilarning turli variantlarini berish uchun 15 ta belgi olingani aytilgan. Keyin undosh tovushlarni ifodalash uchun kitobda ishlatilgan transkripsiya belgilari sanab o'tilgan. Ular o'zicha ishlatiladigan *ō, ò, 3, m, n, p, c, m, u* tovushlaridan tashqari yigirma uchtaadir.

Oxirida sheva materiallarini aks ettirishda qo'llanadigan diakritik belgilar va boshqa shartli ifodalardan o'n ikkitasi to'g'risida ma'lumot berilgan.

Bob oxirida esa so'z yuritilgan mavzularga taalluqli adabiyotlar ro'yxati keltirilgan.

Ikkinchi bob "Turkiy tillar" deb nomlangan. "O'zbek dialektologiyasi" darsligining tarkibiga turkiy tillar haqida, ularning klassifikatsiyasi, ularning guruhlari, turkiy tillar bo'yicha tadqiqot olib borgan olimlar haqidagi ma'lumotlarning kiritilishi, bizningcha, uncha to'g'ri bo'lmagan. Bu talabani chalg'itadi. Ushbu kamchilik darslikning 1978-yilgi nashrida mualliflar tomonidan tuzatilgan, ya'ni keyingi nashrda ushbu bob olib tashlangan. [Reshetov, Shoabdurahmonov, 1978]. Bu bob haqida to'xtalib o'tirmaymiz.

"O'zbek tili va xalq shevalari" deb atalgan uchinchi bobda o'zbek tilining boshqa turkiy tillarga bo'lgan munosabati, o'zbek tili shevalarini o'rganishning ahamiyati, o'zbek xalq shevalari shakllanishida turkiy bo'lmagan tillarning (asosan, tojik tilining) ishtiroki, metisatsiya (qardosh tillarning aralashuvi), gibridizatsiya (turli sistemadagi tillarning aralashuvi), substrat masalasi, o'zbek xalq shevalarini o'rganishda rus turkologlarining ishtiroki kabi masalalar yoritilgan. Bu sohada xizmat qilayotgan o'zbek dialektologlaridan Shonazar Shoabdurahmonov, Fathulla Abdullayev, Fathulla Abdullayev, Xudoyberdi Doniyorov, Mustaqim Mirzayev, Ahmad Mirzayev, Nazar Rajabov, Bolta Jo'rayev, Hisom G'ulomov, Shokir Afzalov, Yoqub G'ulomovlarning ham ishlari e'tirof etilgan.

So'ng o'zbek shevalari turkolog va dialektologlar tomonidan qanday tasnif qilingani, qaysi olimlar tasnif qilgani xususida batafsil ma'lumot beriladi. Dastlab professor I.I. Zarubin klassifikatsiyasi (Xiva, Farg'ona, Toshkent va Samarqand-Buxoro shevalari), so'ng professor K.K. Yudaxin klassifikatsiyasi (asl turkiy tovush sistemasi va singarmonizmni saqlagan o'zbek shevalari; o'z tovush sostavini qisman o'zgartirgan, singarmonizmni yo'qotgan shevalar; Eron tili unililar sistemasini saqlagan shevalar; o'zbek va tojik tillarida so'zlashadigan tojik shevalari, keyin professor Y.D. Polivanov klassifikatsiyasi (chig'atoy, o'g'uz, qipchoq lahjalari), professor Puzi Olim klassifikatsiyasi (o'zbek-qipchoq; turk-barlos; Xiva-Urganch lahjalari) va professor A.K. Borovkov klassifikatsiyasi (O'rta o'zbek dialekti; Shayboniy-o'zbek yoki "j"lovchilar dialekti; Janubiy Xorazm dialekti; Alohida gruppalar shevalar) haqida batafsil to'xtab o'tiladi.

Oxirida professor V.V. Reshetov klassifikatsiyasi ustida soʻz boradi. U oʻzbek tili tarkibida bir-biridan farq qiluvchi uch dialekt mavjud, deb belgilaydi. Bular: 1) Qipchoq; 2) oʻgʻuz; 3) qarluq-chigil-uygʻur dialektlaridir.

Soʻng V.V. Reshetov qilgan klassifikatsiyaga batafsil toʻxtab oʻtiladi. Bu klassifikatsiyadagi har bir lahja qanday shevalar guruhidan tarkib topgani ham aytiladi.

V.V. Reshetovning klassifikatsiyasi oʻzbek shevalarining tarixiy-lingvistik xususiyatlarini va ayrim dialektlar bilan qoʻshni tillarning (tojik, qozoq, turkman) munosabatini hisobga olgan holda tuzilganligi bilan alohida ajralib turishi taʼkidlangan.

Darslikning “Oʻzbek tili va xalq shevalari” nomli uchinchi bobi qiziqarli va foydali maʼlumotlarga boyligi, ular tushunarli hamda sodda bayon etilganligi bilan ajralib turadi. Bob oxirida mavzuga oid adabiyotlar roʻyxati tavsiya qilingan.

Kitobning toʻrtinchi bobi “Fonetika” boʻlib, bu bobda oʻzbek xalq shevalarining tovush tarkibi oʻrganiladi. Bobning kirish qismida shevalararo unli fonemalarning son jihatidan munosabati, adabiy til bilan shevalar oʻrtasidagi fonetik munosabatlar, oʻzbek xalq shevalarida fonemalar soni, oʻzbek shevalarida unlilarning lablanish-lablanmaslik hodisasi kabi mavzular yoritiladi. Soʻng oʻzbek shevalaridagi unlilar tizimi xususida soʻz yuritilib, ularni yuqori koʻtarilish unli fonemalari:

2) lablanmagan yuqori koʻtarilish unli fonemalari; [и, ъ, ъ, ъ];

3) lablangan yuqori koʻtarilish unli fonemalari [y, v];

Yuqori-oʻrta koʻtarilish unli fonemalari:

1) lablanmagan yuqori-oʻrta koʻtarilish [e], [э], [ε] va lablangan [o], [ə] unli fonemalari.

2) quyi koʻtarilish unli fonemalariga ajratib, ularning har biri batafsil tavsiflanadi.

Soʻng oʻzbek shevalaridagi undosh fonemalar haqida maʼlumot beriladi. Oʻzbek shevalaridagi undoshlar quyidagicha tasniflanadi:

1) Lab undoshlari;

2) til oldi undoshlari;

3) til oldi sonor tovushlari;

4) til oʻrta fonemasi;

5) til orqa undosh fonemalari;

6) sayoz til orqa undoshlar;

7) chuqur til orqa undosh fonemalari;

8) boʻgʻiz undoshlari.

Bu bobning “Soʻzning fonetik tuzilishi” faslida boʻgʻinlarning turlari, akkomodatsiya, assimilyatsiya, singarmonizm, dissimilyatsiya, spirantizatsiya, eliziya, soʻz formalarining torayishi, unli va undosh tovushlar orttirilishi, metateza kabi til hodisalari haqida maʼlumotlar beriladi.

Beshinchi bob “Morfologiya” boʻlib, bu bobda oʻzbek shevalarining adabiy tildan farq qiluvchi morfologik xususiyatlari haqida soʻz boradi. Dastavval kelishiklar haqida toʻxtab oʻtiladi. Barcha oʻzbek shevalarida kelishiklar adabiy tildagidek oltita boʻlmay, baʼzilarida oltita, ayrimlarida beshta, baʼzilarida esa toʻrtta ekanligi taʼkidlanadi. Soʻng kelishik qoʻshimchalarining oʻzbek shevalarida qanday shaklda kelish holatlari xususida soʻz boradi. Har bir kelishik qoʻshimchasi uchun shevalardan misollar keltiriladi. Soʻng egalik va koʻplik kategoriyalari haqida maʼlumot beriladi. Keyin oʻzbek xalq shevalarida shaxs-son, zamon formalari feʼllarda qanday tuslanishi masalasi yoritiladi.

Beshinchi bobning oxirgi mavzusi “Soʻz yasalishi”dir. Oʻzbek shevalarida ham adabiy tildagidek affiksatsiya va kompozitsiya usuli bilan soʻz yasaladi. Shevalarda ham soʻz yasalishi adabiy tildagidek, asosan, affiksatsiya yoʻli bilan yuz beradi. Shu bilan birga ayrim oʻzbek shevalarida adabiy tildagi baʼzi affiksalar boshqa maʼnoda (yaʼni adabiy tildagining aksi) ham qoʻllanishi aytiladi. Masalan: -чәнг//-чән: Fargʻona, Andijon маҳсәчән//мәхсәчәнг (mahsisiz) – adabiy tilda “mahsichang” (mahsili, kalishsiz).

So'ngra o'zbek shevalarida uchraydigan ot, sifat, fe'l, ravish va boshqa so'z turkumlari yasovchi affikslardan 70 dan ortiq namunalar keltiriladi. Bob oxirida mavzuga oid adabiyotlar ro'yxati berilgan.

Darslikning oxirgi, oltinchi bobi "Leksika" bobi bo'lib, unda dastavval o'zbek shevalarining leksik tarkibi to'g'risida umumiy ma'lumot beriladi. Keyin o'zbek xalq shevalarining adabiy tildan va bir-birlaridan o'zaro farqlanadigan leksik xususiyatlari haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, o'zbek xalq shevalari tarkibida ayrim shevalarning o'zigagina xos bo'lgan so'zlar ham uchrashi ta'kidlanib, ulardan misollar (masalan: арна, йап, (kanal, ariq) (Хоразм), чумәрәп (qurib ketkur – Farg'ona) keltiriladi. O'zbek shevalari tarkibida ma'lum bir hududda yashovchi aholi uchun xos bo'lgan ayrim so'zlar ham uchraydi. Masalan, turli yoshdagi hayvon otlari (qipchoq shevalarida) shunday nomlanadi: qulun (bir yoshgacha bo'lgan ot), kaltatay (bir yoshdan ikki yoshgacha bo'lgan ot), g'o'nan (ikkidan uch yoshgacha), do'nan (uchdan to'rt yoshgacha), beshli (uch-to'rt dan besh yoshgacha) va hokazo.

O'zbek shevalarining etimologik tarkibi xususida ham ushbu bobda so'z yuritiladi. O'zbek shevalarida tub turkiy so'zlar bilan birga arab, tojik va ruscha, internatsional so'zlar ham uchralishi, ular ma'lum bir fonetik o'zgarishlarga uchrab qo'llanishi, ayrimlari esa o'zlarining boshlang'ich ma'nolarini yo'qotib, yangi ma'no kasb etgani xususida ma'lumot beriladi va bunday so'zlarga misollar keltiriladi. Masalan: зәръл (< ar. ضرور), ьнәфәм (< ar. إنعام), нәхт (< ar. نقت), дәрәх – дарак – дарак (< toj. daraxt), дос (< toj. do'st), дох'тър (< rus. -int – doktor) kabi.

Shevalararo leksik farqlar deganda ayni bir so'zning turli shevalarda turlicha talaffuz qilinishi emas, balki bir narsani yoki holatni boshqa-boshqa so'zlar orqali ifoda qilinishi tushuniladi. Masalan: Tosh. оғър – Farg'. кель – Xorazm. со:къ kabi.

Keyin esa shevalararo so'zlarning bir-biriga munosabatdoshligi masalasi yoritiladi. Bu munosabatdoshlik teng yoki nisbiy bo'lishi ham mumkinligiga misol keltiriladi (нәрвән – шатъ = teng, нонпәр – чекъч = nisbiy).

Bob oxirida mavzuga oid adabiyotlar ro'yxati berilgan.

Darslikning asosiy boblari tugagach, amaliy mashg'ulotlar uchun turli shevalarga oid matnlar berilgan. Matnlar fonetik transkripsiya bilan berilgan.

V.V.Reshetov va Shonazar Shoabdurahmonovning 1962-yilda oliy o'quv yurtlari filologiya fakultetlari talabalari uchun darslik sifatida nashr etilgan "O'zbek dialektologiyasi" kitobi bu sohada eng yirik tadqiqotlardan bo'ldi. Uzoq yillar davomida talabalar, ilmiy xodimlar va oliy o'quv yurti o'qituvchilari uchun asosiy dastur bo'lib xizmat qildi. Bu kitobda o'zbek dialektologiyasi bo'yicha ilk amalga oshirilgan ishlardan tortib, bu sohada erishilgan eng so'nggi natijalargacha qamrab olingan. Kitob uzoq yillar davomida ushbu fan bo'yicha o'zbek tilidagi yagona qo'llanma-darslik vazifasini bajardi. Ushbu darslik O'zbekistonda salkam 20 yil mobaynida shu sohaga oid yagona asosiy adabiyot bo'lib turdi. V.V. Reshetov va Shonazar Shoabdurahmonovlar ushbu darslikning 1978-yildagi nashrida o'n yildan oshiq davr mobaynida mutaxassislardan bildirilgan mulohazalarni hisobga olgan holda unga ayrim o'zgartirishlar kiritdilar. Masalan, "Turkiy tillar" deb nomlangan II bob to'lig'icha olib tashlandi. I bobdagi ayrim paragraflar: 4 – Dialektlarni har tomonlama o'rganish va tavsif qilish", 5 – "O'zbek tili sheva va dialektlarini o'rganishni planlashtirish", 7 – "Sheva va dialektlar sistemasi" paragraflari qisqartirildi. Barcha boblardagi adabiyotlar ro'yxati ham qisqartirilgan.

Shonazar Shoabdurahmonovning V.V.Reshetov bilan hamkorlikda tasnif qilgan "O'zbek dialektologiyasi" darsligi bu sohada dastlabki eng mukammal ishlardan biri bo'ldi va o'zidan keyingi shu sohaga oid darslik va qo'llanmalar, tadqiqotlar uchun asos vazifasini o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Nodirabegim, 2021. – 176 b.
2. Ишаев А. Шоназар Шоабдурахмонов. // Ўзбек тили ва адабиёти. 1983. № 3. – 68-70-б.
3. Решетов В.В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси. Тошкент, 1959.

4. Решетов В.В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси. – Тошкент: Ўрта ва олий мактаб, 1962. – 360 б.
5. Решетов В.В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1978. – 232 б.
6. Шоабдурахмонов Ш. Карлукское наречие узбекского языка. – Ташкент: Фан, 1983. – 192 стр.
7. Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек адабий тили ва ўзбек халқ шевалари. – Тошкент: Фан, 1962. – 372 б.
8. Ғози Олим. Ўзбек лаҳжаларини таснифда бир тажриба. – Тошкент: Ўздавнашр, 1935. – 68 б.
9. Xidraliyeva Z.R. Vowel harmony features in ikan dialect //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, Vol. 10, Issue 12, and December 2020. pp. 1177-1182.
10. Qodirov U. Qarluq lahjasi shevalarining o'rganilishi haqida. // "Terminologiya va dialektologiyaning zamonaviy masalalari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Samarqand, 2023-yil 28-sentabr. – 307-312-b.

SIYOSIY DISKURSNING LINGVISTIK MAQOMI THE LINGUISTIC STATUS OF POLITICAL DISCOURSE

Ro'ziyev Elbek*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada siyosiy diskurs tushunchasining lingvistik adabiyotlardagi izohi keltirib o'tilgan hamda siyosiy diskursning boshqa diskurs turlaridan farqli xususiyatlari ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *diskurs, siyosiy lingvistika, siyosiy diskurs, siyosiy matn, siyosiy til*

Abstract. *In this article, the explanation of the concept of political discourse in linguistic literature is given and the features of political discourse different from other types of discourse are revealed.*

Keywords: *discourse, political lingvisticus, political text, political discourse, political language*

Siyosiy lingvistikada “diskurs” tushunchasiga alohida e’tibor qaratish lozim. Muloqotning diskurs nazariyasi mustaqil fan sohasi sifatida 1960-yillarning o’rtalarida shakllana boshladi. Bu davrda olimlarning tilni ajralmas aloqa vositasi sifatida qarashga intilishi matnlarni o’rganishda o’z ifodasini topdi. Tilshunoslik asta-sekin shakliy, formal-funksional doiradan chiqib, tilni mazmuniy, yaxlit, izchil o’rganishi asnosida diskurs atamasi ham faol qo’llanila boshlandi. Tilshunoslik asta-sekin gapni o’rganish doirasidan chetga chiqib, keyingi bosqich gaplar zanjiri – to’liqlik, yaxlitlik, izchillik va hokazo kabi belgilovchi xususiyatlarga ega bo’lgan matnni tahlil qilishga o’tdi [Темнова Е.В, 2004: 32]. “Diskurs” atamasi faqatgina tilshunoslikning obyekti bo’libgina qolmasdan sotsiologiya, kulturologiya, pedagogika, yurispuridensiya sohalarining ham tadqiq obyekti bo’lib xizmat qiladi. Diskurs atamasining asl lug’aviy ma’nosi lotin tilidan (discursus so’zidan) kirib kelgan bo’lib, “harakat”, “aylanish”, “suhbat”, “muloqot” degan ma’nolarni anglatadi. “Diskurs” lingvistik termin sifatida birinchi marta 1952-yilda amerikalik olim Z. Harrisning “Discourse analysis” kitobida keltirilgan [Harris Z.S., 1952: 16]. Diskurs atamasiga lingvistik lug’atlarda ham turlicha izohlar keltirib o’tilganini kuzatishimiz mumkin. Xususan, T.Jerebilo tomonidan yozilgan “Lingvistik terminlar lug’ati”da diskurs terminiga atroflicha to’xtalib o’tilgan. Discourse (nemischa diskurs, fransuzcha diskurs, inglizcha discourse) ikki xil ma’noni ifodlashi belgilangan: 1) asl ma’no - oqilona fikrlash. 2)

* O’qituvchi. Termiz davlat universiteti o’zbek tilshunosligi kafedrası. E-pochta: elbek_ruziyev@mail.ru

<i>Mahkamova D.</i>	Terminologik modernizatsiyada shakliy omilning voqelanishi	131
<i>Mamadjanova M.</i>	Miqdor maydonining o'zbek tilshunosligida o'rganilishi	134
<i>Davronova Z.</i>	Taxalluslarining o'ziga xos talqini va tahlili	138
<i>Ismailova H.</i>	Semantic and structural peculiarities of euphemisms	142
<i>Toshpo'latova N.</i>	O'zbek tilining frazeologik lug'atidagi emotsional-eksprissiv munosabat ifoda etuvchi frazemalar tahlili	145
<i>Qurbonova G.</i>	Metaforik ifodalarda astronimlar	150
<i>Xasanova M.</i>	Bilingvizmning shaxsning intellektual rivojlanishiga ta'sirini baholash	155
<i>Sattarova N.</i>	Asaka tumani godonimlari tarkibida etnonimlarning o'rni	161
<i>Jamoliddinova I.</i>	O'zbek tilida "qat'iyat" konseptini ifodalovchi turg'un konstruksiyalar	165
<i>Alimardanov E.</i>	Jozef budensning "xiva tatarchasi" maqolasi xususida	168
<i>Norqulov F.</i>	O'zbek tili funksional uslub tasniflari va ularning xususiyatlari	172
<i>Xudoyberdiyeva G.</i>	Terminlar va umumleksik birliklarda polifunksionallik hodisasining o'rganilishi tahlili	176
<i>Quraqova Sh.</i>	Piktogrammalarning qo'llanilish doirasi (yo'nalish, belgilash va yo'l belgilari misolida)	178
<i>Qodirov U.</i>	Atoqli shevashunos olim	182
<i>Ro'ziyev E.</i>	Siyosiy diskursning lingvistik maqomi	186
<i>Turdialiyev A.</i>	Denov qipchoq shevalarining ba'zi xususiyatlari	191
<i>Kenjayev Z.</i>	O'zbek tili oronimlarining hosil bo'lishi	196
<i>Журабоева M.</i>	Роль узбекского языка в мире: анализ и перспективы	200
<i>Tashmatova N.</i>	"Gulshan ul-asror" asari leksikasida yasama so'zlar tahlili	203
<i>Yodgorov J.</i>	Badiiy matnda undov	207
<i>Qahharova S.</i>	Harakat usulini ifodalovchi fe'llarda troponim-gipernim munosabati	210
<i>Mirzayeva G.</i>	Neyrolingvistik tadqiqotlar xususida	213
<i>Muzaffarova Z.</i>	Lingvistik birliklarning she'riyatda qo'llanilishi. (Erkin Vohidov ijodi misolida)	215
<i>Imomov E.</i>	Issues of stabilization of basic lexical structure of profession	219
<i>Bekmurodov T.</i>	Jadidlar davrida matbuot va nashiryot terminlari	221
<i>Musurmonqulov A.</i>	Graduonimik darajalanish sistemaviy munosabatlarning bir ko'rinishi sifatida	224
<i>Malikova I.</i>	Til birliklarining paradigmatic munosabati	227
<i>Qudratova S.</i>	sotsiolingvistik tadqiqotlarning shakllanishi	230
<i>Mamirova X.</i>	Perseptiv lug'at va o'zbek bolalari ongida perseptiv lug'at shakllanishining psixolingvistik omillari	234
<i>Yokubbayeva U.</i>	"Yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" asarida qo'llangan frazeologik birliklarning funksional-semantik tahlili xususida	237
<i>Allaberganova N.</i>	O'zbek tilidagi reklama matnlarida takrorlarning lingvokognitiv xususiyati	243
<i>Xojiyev Y.</i>	O'zbek tilida milliy xarakterning kichraytirish-erkalash affikslari orqali ifodalanishi	245
<i>Isaqova M.</i>	Lotin tilidan o'zlashgan xalqaro huquqiy terminlar	248
<i>Murotov H.</i>	Radio reklama matnlarida kommunikativ strategiya va taktikaning namoyon bo'lishi	251
<i>Abdusalilov M.</i>	O'xshatishlarning o'zbek va rus tilshunosligida o'rganilishi	256